

УДК 371.035.9

АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНОГО АСПЕКТУ В ГЕНДЕРНОМУ ПІДХОДІ

Антіфеєва Христина, аспірантка кафедри філософії
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Дана стаття присвячена аналізу ставлення церкви до гендерної науки. У ній розглядаються проблеми дослідження релігії з точки зору гендерного погляду. Аналізується місце, роль, становище жінки в релігії. Розглядається образ жінки в образах міфології. Відмічається філософський аналіз гендеру за часів Київської Русі, де основна увага приділяється ролі жінки. Сформульовано погляд на становище жінки через теоретико-історичне значення її соціальної цінності, відповідно до уявлень про справедливу міру свободи і рівності жінки і чоловіка.

Ключові слова: гендер, релігія, жінка, гендерні дослідження, гендерна критика, мораль.

Актуальність дослідження полягає в тому, що в теперішньому світі існує більше чотирьох тисяч різних релігійних конфесій і течій. Всі вони сповідують загальнолюдські цінності і начебто створені для об'єднання віруючих, що володіють високими моральними якостями. Поглиблюючись в історію філософії помітно, що майже кожен філософ приділяв велику увагу проблемі статті і жінки.

Релігія і теологія ввійшли в поле гендерних досліджень тільки з 1960 років і як самостійні дисципліни сформувалися спочатку в США та Західній Європі. Щодо України, то проблема гендеру і релігії є не достатньо вивченою. Основна причина того, що гендерні дослідження дотепер мало представлені в українських соціальних колах — сакральний характер духовної віри та знання, який обмежує право дослідників сумніватися в тих або інших релігійних догмах і переглядати семантику релігійних обрядів. Сучасні дослідники однак не в тому, що впровадження гендерної рівності не тільки в соціально політичну сферу, але і у сферу духовності є вимогою часу [5, с. 383].

Найбільший внесок у гендерні дослідження релігії належить Керол Кріст, Мері Делі, Джудіт Пласков, Жаклеїн Грант, Марії Гімбутас та ін. теоретикам.

Мета статті полягає в філософському аналізі проблеми дослідження релігії з точки зору гендерного погляду та аналізу місця жінки в релігії.

Платона можна назвати першим, хто вивів питання значення і ролі жінки на рівень філософської рефлексії. До речі, більшість поглядів представників античної філософії лягли в основу новітньої європейської філософії.

Погляди Платона на проблематику статті були сформовані в досить різноманітному середовищі Давньої Греції. Суспільство давньої Еллади було чітко поділено на різні соціальні групи: філософи, воїни, політики, раби. Звичайно існували жінки – рабині, а ті жінки, що не входили в останню категорію не знали свободи – цієї найвищої для античного громадянина цінності [5, с. 31].

Суспільство, в якому відсутня рівність чоловіків і жінок, інакше як хворим чи недорозвиненим не назвеш. Пережитки патріархату нищівно впливають на ментальність, культуру, спотворюють її, роблять однобокою. Навіть під маскою оспівування така культура несе в собі глибинні структури зневаги до жінки, апологію, її експлуатації, в тому числі й насамперед сексуальності. Так змістовно і влучно сказала блискучий український вчений Соломія Павличко [6].

Джерелами розвитку гендерної критики релігії в Західній Європі стали: жіночий визвольний рух; зростання мультидисциплінарних жіночих досліджень, які стимулювали розвиток феміністської теології, а також Другий Ватиканський Собор (1962-1965 роки) і Світова Рада Церков, які під тиском громадськості багато уваги приділили становищу жінки та гендерної рівності в релігії [5с, 392].

Папа Іван Павло II вважав, що неможливо вирішити жіноче питання, не враховуючи роль жінки в сім'ї чи легковажно відкидаючи той факт, що кожне нове життя повинно бути ввірене захисту і турботи жінки, яка несе це життя в чреві своїм. Повага до порядку речей, що є встановленими природою потребує відмови від неправдивого уявлення, ніби материнство пригнічує жінку, що присвячення себе сім'ї, а особливо дітям, заважає жінці у цілому – впливати на суспільство [3, с. 133].

І все же, не можна відкинути той факт, що над проблемою сутності жінки працюють, її розвивають і дуже часто це відбувається всупереч ученню церкви. Тих учених, хто займався чи займається проблемою становища жінки в релігії, можна поділити на два табори: перші – це те, хто підтримує гендер, другі – підтримують фемінізм. Гендерна позиція може схвалюватися Церквою, тому що гендер – це змодельована суспільством і підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями у процесі соціалізації що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурними контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [5, с. 11].

На образ жінки з точки зору релігії існувало багато поглядів. Немалу формотворчу роль сприйнятті образу жінки нерідко відіграють уявлення про божества. Американський антрополог Пеггі Сенді стверджує, що суспільства, які характеризуються гендерним егалітаризмом, висувають як

«божественних деміургів» і «творців Усесвіту» жіночі персонажі або чоловічо-жіночі пари, тоді як маскулінно-централізовані соціуми бачать Творця в образі чоловіка чи тварини. Існує кореляція між гендером Творцем і способом творення Всесвіту: жінки-деміурги або подружжя зазвичай творять світ з власного тіла шляхом сексуального союзу та божественного народження; чоловіки і тварини «ліплять» його з «пустки», магічно трансформують людей з рослин, тварин, дерева або глини [5с, 401].

Гендерні дослідники намагаються використати все багатство жіночих образів міфології індуїзму, Давнього Єгипту, Давньої Греції, іудейську міфологію тощо. Письменниці-феміністки часто вказують на те, що матриархальні суспільства, де основними були жіночі божества у вільності своїй, не знали війн та катувань, на відміну від патріархальних. Перш за все активно використовується образ Великої Богині, Матері-землі, Матері-природи, Геї. І одним з перших проявів Великої Богині – халдейська Тіамат. У вавілонському міфі про створення світу було сказано, що вона існувала «в часи, коли нічого, що називалося б небом, не було зверху, і ніщо внизу не отримало ще ім'я Земля» [6, с. 37].

Ісіда, це єгипетське божество, фігурує під багатьма іменами в якості принципу плодючості в природі майже у всіх древніх релігіях. Воно відоме як богиня з тисячею імен. Пізніше вона була перетворена християнами в Діву Марію, тому що Ісіда, що разом із Сонцем породила все існуюче, залишилась, за легендами, непорочною, доводить Менлі П. Холл у своїй книзі «Енциклопедичний виклад масонської, герметичної, кабалістичної і розенкрейцерівської символічної філософії» [9, с. 172]. Автор наголошує: «У Середні Віки трубадури Центральної Європи зберегли в піснях легенди про цю єгипетську богиню. Вони складали пісні про найпрекраснішу жінку у світі». Образ Великої Матері концентрує в собі і Шакті, індуїстська богиня. Ще її називали жіночою душею Бога, яка тільки після з'єднання з чоловічим началом здобуде досконалість. У кабалістів їй відповідає Шахіна, у древніх греків – Психея, у римлян – Аніма, у гностиків – Софія [10, с.75]. Дослідники стверджують, що Аравією, де офіційною релігією вважається іслам – найрадикальніша по відношенню до жінок релігія, правила цариці. «Саме слово «Алах» походить від імені богині Ал-Лат; разом з Корою (Дивою) і Ал-Уззою (Могутньою) вони складали жіночу трійцю Манат». До ісламські школи мудрості (також включаючи в себе вчення ще більш ранніх джерел) пізніше розвинулись у рамках суфізму. Ібн Аль-Арабі, що вважався найвидатнішим учителем суфійських містиків, був звинувачений у богохульстві, оскільки оголосив, що в божества жіноча природа [10]. Давньогрецька прамати богиня Гея, Мати-Земля – це екологізація свідомості людини, в умовах сучасних мегаполісів людська свідомість так і рветься до природи, до землі, підсвідомо вшановуючи Гею, Матір-Землю. Корнелія Клінгер, представник

австрійської школи феміністичної філософії заявила про спорідненість та спільність жінки та природи, а також провела не дуже втішну аналогію між руйнуванням природи та дискримінацією жінки (жіночого) [2].

Злиття держави і релігії не йде на користь гендерній рівності. Як зазначає Енн Філіпс, релігійні лідери протягом століть проповідували, що головний обов'язок жінки — підкорятися, та зображали жіночу сексуальність як небезпечну руйнівну силу, а також призвичаїли чоловіків до думки, що вони мають владу наглядати за жінками, поряд із іншими «меншими істотами» — дітьми [11, с. 39].

Звинувачення й саме ставлення християнського духовництва до жіночого роду причинили негативне ставлення до жінки в усій Європі й іншому християнському світі. Учення церкви було засновано на жорсткому контролі чоловіка за репродуктивною функцією, сексуальною поведінкою й роботою жінки. Християнська культура асоціювала жінку винятково з домашньою сферою, родиною. У канонічній церковній літературі жінка переважно згадується у зв'язку з питаннями статті й шлюбу. Християнські догмати забороняли жінкам поєднувати професійні й сімейні обов'язки. Церква наполягала, акцентуючи на репродуктивній функції жінки, на її нижчому соціальному статусі порівняно із чоловіком. Гендерна асиметрія християнської родини тримається на гендерній диференціації християнської культури. Наприклад, у «Першому канонічному посланні св. Василя Великого до Амфілохія Іконійського» у числі інших наводилося правило про розлучення подружжя. У цьому посланні даються різні настанови чоловікові й дружині — залежно від того, хто був ініціатором розлучення. Чоловік був зобов'язаний вигнати дружину-прелюбодійку; дружина ж повинна приймати чоловіка й зберігати сім'ю, що б не відбувалося, навіть якщо чоловік зраджує її, б'є її або продає речі з дому [7].

Ці й подібні до них правила отримали цікаве тлумачення на Русі. З одного боку, за церковними законами XVI-XVII століть дружина і чоловік мали однакове право на церковне розлучення; проте в цей період не відомо жодного випадку розлучення за ініціативою жінки. Розлучення ж за ініціативою чоловіків не були рідкістю. Приводом у більшості випадків служило звинувачення в зраді, виправдане або огульне, після чого жінка з ганьбою висилалася в дім батьків. Такі вигнані дружини іменувалися «пущенницями». Одружуватися з пущенницею вважалося гріхом. Тут варто акцентувати увагу на тому, що Україна вирізнялася серед інших православних країн тим, що з давніх часів зуміла зберегти деяке рівноправ'я в родинно-шлюбних стосунках між чоловіком і дружиною. Наприклад, в епоху Київської Русі жінки користувалися значною свободою і незалежністю як у правовому, так і в соціальному плані й демонстрували самостійність у різних аспектах життя. Прикладом такої самостійності жінки у вирішенні не

тільки родинних проблем, а, й державницьких є княгиня Ольга. Вона тричі помстилася древлянам за життя власного чоловіка. Кожен її вчинок і, взагалі, її життя — це подвиг заради своєї родини, своєї землі. Уперше за наказом княгині була викопана глибока яма, у яку скинули та живими закопали послив древлянського князя Мала. Коли вдруге прийшли до неї представники древлянської знаті, Ольга наказала проводити їх у лазню, котру підпалили з усіх боків. Утретє хитра та вольова княгиня спалила до тла Коростень — столицю древлян [8].

Надзвичайна самовідданість, співпереживання й зацікавленість справами чоловіка вже в ті далекі часи зумовили статус жінки — подруги, берегині родинного вогнища. Жінка-воїн, «поляниця» — популярна героїня давньоруських епічних поем. Слово «поляниця», очевидно, спільнокореневе зі словом «поле», «полякувати», а в давнину вважалося: якщо когось присуджували «поле», це означало, що на нього чекає змагання, двобій. Дослідник Д. М. Балашов відмічає: «Поляниці пре відважні руського епосу — надзвичайно оригінальні. Це — степові воїтельки, вмілі вершниці й лучниці, разом із тим, після бою з героєм — дружини богатирів» [1, с. 7]. Отже, героїня руських билин нагадує нам амазонку — горду жительку сарматських степів IV-II ст. до н. е.

Попри те, що староруське суспільство належало до патріархального типу, жінці в ньому гарантувалися певні права. У першу чергу — це вергельд, символ соціальної цінності людини того часу. Крім того, спостерігалось принципове рівноправ'я в питаннях володіння власністю. Так звана материзна, тобто власність (земля, ліс, будинок, будови), передавалася чітко по материнській лінії й лише донькам. Чоловік міг лише з відома дружини брати в користування цю землю, але суворо відповідав за це. Статус жінки в українській сім'ї підтверджує старовинне українське слово «дружина», тоді як слов'янське «жінка» означає — та, що «народжує». Дійсно, на відміну від Західної Європи і Росії, суспільне становище жінки і за часів Київської Русі, і в період козацтва (у XVI-XVII ст.) залежало не від статусу чоловіка, а від особистого добробуту. За Литовським статутом, жінка успадковувала майно своєї родини нарівні з чоловіками. А в сім'ї мала право розпоряджатися власним приданим — материзною. Цікаво, що повноліття для українців наставало з 18 років, а для українок — з 15 років (а після 1588 року — з 13 років). Відтоді дівчина ставала повноправною господаркою — присягала королеві, платила податки, користувалася всіма суспільними свободами. Коли жінка виходила заміж, то брала прізвище чоловіка, а могла зберігати й своє, і нерідко в документах заміжні жінки підписувалися лише своїм дівочим прізвищем. Українська господарка займала рівноправне положення в сім'ї не лише завдяки праву на володіння майном. В українських народних прислів'ях та приказках про добру, вірну дружину зафіксовано повагу до жінки, до її розуму, визнання

її особливого становища в українській сім'ї: «Найкраща і найліпша спілка – то муж і жінка», «З доброю дружиною горе не горе, а щастя вдвоє», «Ніхто так не догляне, як вірна дружина», «Нема ліпшого друга, як вірна супруга», «Нема цвіту білішого за ожиньку, нема роду милішого над дружиньку», «Без жінки так, як без ума», «Без жінки – як без рук», «Все тільки до часу, а жінка до смерті», «В хаті жінка три кути держить, муж четвертий». Чоловіки вважали нижче за власну гідність займатися домашніми справами й переважно займалися війною та землеробством. Утім, українки вважали справою честі зразковий побут, хоча й «чорніли» від роботи завчасно. Навіть церковні повчання проголошували пошану до жінки-матері «богоугодною» справою. До того ж українки часто володіли секретами народної медицини, яка мала насамперед профілактичний характер. Уміння лікувати передавало в руки жінці владу над хворобою й здоров'ям, отже, над життям і смертю, що також сприяло підвищенню її соціального статусу. До так званих знахарок зверталися з будь-якого приводу, у тому числі вони допомагали в любовних справах, лікували травами, відводили від домівки темні сили та знімали порчу. Уже в середні віки дуже багато жінок мали добру освіту, що також затверджувало їх високий статус у суспільстві. Архидиякон Павло Алепський, який у 1654 році проїжджав Україною, писав: «...По всій козацькій землі ми помітили прегарну рису, що нас дуже дивувала: всі вони, за малими винятками, навіть здебільшого їхні жінки та доньки, вміють читати та знають порядок богослужби й церковний спів» [4].

Висновки. Сьогодні гендерні дослідження в релігії тільки набирають свого розмаху. Вони намагаються змінити сталий погляд на жінку, що віками затверджувався у великих світових релігіях у бік більшої толерантності та гнучкості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балашов Д. Эпос и история / Д. Балашов // Русская литература. – 1983. – № 4.
2. Жінка – ландшафт – артефакт культури // Філософська думка. – 2004. – № 4. – С. 24-54.
3. Иоан Павел II // Идите с миром. Дар бессмертной любви / Перев. с англ. – М.: ООО Издательский дом «София», 2004. – 208 с.
4. Ісаєвич Я. Історія української культури / Я. Ісаєвич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/istkult2/ikult2.htm>
5. Основи теорії гендеру: Навч. Посібник. К.: «К.І.С.», 2004. – 536 с.
6. Павличко С. Фемінізм. – К.: Вид – во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 322с.
7. Первое каноническое послание св. Василия Великого к Амфилохию Иконийскому [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krotov.info/acts/canons/0370vasi.html>.
8. Пушкарева Л. Женщины в древней Руси / Л. Пушкарева. – М.: Мысль, 1989. – 286 с.

9. Холл М.П. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, каббалистической и розенкрейцеровской символической философии». — М.: Эскимо; СПб.: Мигард, 2007. — 1008 с. :ил.

10. Хоуп М. Сущность женщины: Её Сила, тайна, архетипы. Её Богиня / перев. с англ. — М.: ООО Издательский дом «София», 2006. — 224 с.

11. Anne Phillips. Religion: Ally, Threat or Just Religion? A Debate on the Public Role of Religion and its Social and Gender Implications. Gender and Development — Paper No. 5. Geneva: UNRISD, Heinrich Boell Stiftung, 2009. 35-58. — P. 39.

АНАЛИЗ РЕЛИГИОЗНОГО АСПЕКТА В ГЕНДЕРНОМ ПОДХОДЕ

Антифеева К.

Данная статья посвящена анализу отношение церкви к гендерной науки. В ней рассматриваются проблемы исследования религии с точки зрения гендерного взгляда. Анализируется место, роль, положение женщины в религии. Рассматривается образ женщины в образах мифологии. Отмечается философский анализ гендера во времена Киевской Руси, где основное внимание уделяется роли женщине. Сформулирован взгляд на положение женщины через теоретико-историческое значение ее социальной ценности, согласно представлениям про справедливую меру свободы и равенства женщины и мужчины.

Ключевые слова: гендер, религия, женщина, гендерне исследования, гендерная критики, мораль.

ANALYSIS OF THE RELIGIOUS ASPECT IN THE GENDER APPROACH

Ch. Antifeeva

This article analyzes the attitude of the church to the gender studies. It addresses the problem of the study of religion from the point of view of gender.

We analyze the place, role, position of women in religion. We consider the image of women in the images of mythology. There is philosophical analysis of gender in the times of Kievan Rus', which focuses on the role of women. Formulated look at the status of women through the theoretical and historical significance of its social value, according to the ideas about a fair measure of freedom and equality of women and men.

Keywords: gender, religion, woman, gender studies, gender criticism, morality.